

ՀԱՆԴԷՍ ԱՏԱԾՄԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 5-6

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ԱՊՐԻԼ 1931

ՅՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑԻ

Պաշտելի բանաստեղծ մըն է Յովհաննէս թշկուրանցին, մեր հին սամկարարբառ տաղասացներուն մէջ ամենէն հրապուրիչ ու ինքնատիպ տաղանդ մը ի յայտ բերողներէն մին: Իրմէ մեզի հասած են բազմաթիւ տաղեր, որոնց մէջ երեւան կուգայ զգայուն, աշխոյժ, ինքնաբոյժ քնարերգակ մը, որ իրեն յատուկ դունդակ ու թրթռուն ոճ մը անի: Զմայելի են իր սիրային երգերը, որոնք մերթ Բուշակեան սիրերգներուն կը հաւասարին՝ զգացման ջերմութեամբ եւ ձեւի շնորհով ու թարմութեամբ, սճով շատ տարբեր ըլլալով հանդերձ: անոնց չափ այլ սիրերգներն ալ ազատ, անկաշկանդ, յիպիք արտայայտութիւնն են սիրոյ քաղցր ու ահաւոր ցաւին, վառ ու անկեղծ արտայայտութիւն զոր չի յաջողիր սքօղել կամ խաթարել իւրաքանչիւր տաղի վերջը զրուած կրօնարոյժ զգուշացուցիչ խրատական երկատուր կամ քառատուր, որ յաճախ ձեւի համար, տիրող բարոյական

կամ կրօնական ոգին հարկ եղած տարբեր հատուցանելու համար զրուած ըլլալու երեւոյթն ունի, եւ որ մերթ ալ՝ սակայն՝ նոյնքան անկեղծ կը թուի որքան սիրերգին տարփափառ ազդակները, որովհետեւ այդ բանաստեղծը հաւատացեալ քրիստոնեայ մըն է նոյն ատեն եւ կրօնատէր մը, եթէ ոչ կրօնաւոր մը (թերեւս կեանքին վերջերս վանք մը քաշուած ըլլայ, բայց եկեղեցական կենցաղին նուիրուած ըլլալուն ապացոյց չունինք): Իր տաղերուն մէկ որոշ մասը բարոյական, խրատաբանական, կրօնական նիւթերու վրայ զըրուած են, եւ անոնց մէջ ալ բանաստեղծը զգացման նոյն խորութիւնն ու ոճի նոյն սիրուն ինքնատուրութիւնն ի յայտ կը բերէ, թէեւ ատոնց մէջ թունը տարբեր ըլլայ, աւելի լուրջ, ծանրաբաժ, մերթ թախտազին կամ միասիրտականօրէն խանդավառ, մինչ սիրային էջերուն մէջ թեթեւ, թարմ, զոգար ու սիրոյ տառապանքն իսկ երգած ատեն՝ պայծառ ու

շնորհալի: Իր բանաստեղծութիւնը ներշնչուած է պարսիկ քնարէն (ու պարսիկ ոգիով ու ճաշակով տոգորուած թուրք երգերէ), աստուածաշնչական քերթութեանն եւ հայ ժողովրդական երգերէն, բայց տիրողը՝ իր սիրտն է, իր խառնուածքը, իր մասնաշատուկ կեանքի հայեացքն ու արտայայտման շեշտը:

Ընդհանուր կարծիքը երկար ատենէ ի վեր այն էր թէ այս բանաստեղծը եւ այն Յովհաննէս թղկուրանցին որ Կիլիկիոյ կաթողիկոսն եղած է 1489էն 1505, նոյն անձն էին: Տարօրինակ կը թուէր որ կաթողիկոս մը զԵրած ըլլար սիրերգներ ուր կ'ըսէր վեպեղութիւնը, սիրոյ երանութիւնը կամ տանջանքը այնքան վառ, այնքան նոյն իսկ զգայնորէն ու տարփակէզ շեշտով մը կ'երգուին. Les Trouvères arméniens գրքիս եւ Roseraieի երկրորդ հատորին մէջ այդ սիրերգներէն սմանց թարգմանութիւնը տալով, ես ինքս, հետեւելով Չամչեանի, Կոստանեանի եւ մեր այլ հեղինակներուն, Սոսյ կաթողիկոսին վերագրած էի այդ էջերը, բայց ենթադրած էի թէ ատենք գրուած են այդ հեղինակին երիտասարդութեան ատեն, երբ դեռ աշխարհական էր: Է. Ներսէս Ակիւնեան Արեւ հանդէսին մէջ քանի մը տարի առաջ իր հրատարակած մէկ յօդուածով երեւան հանց թէ երկու Յովհաննէսները տարբեր անձեր են, եւ թէ տաղասացը կաթողիկոսէն մօտ հարիւր տարի առաջ ապրած է, քանի որ կաթողիկոսին ժամանակէն առաջ օրինակուած ձեռագիրներու մէջ արդէն կը գտնուին տաղասացին երգերը:

Թղկուրանցի ունի եւ ընդարձակ քերթուած մը, որ Աստուածաշունչին զխաւար գրուագները, աշխարհի ստեղծագործութենէն մինչեւ Գրիտոսի գալուստը, կ'ամփոփէ Քուչակեան տաղաչափութեամբ (7-3-5) տաղերու երկար շարքի մը մէջ, ուր քանի մը անձնագրոշմ սիրուն հատուածներէ զատ, հետեւողական շարադրութիւն մը միայն կը գտնենք: Բայց իրմէ եկած են մեզի քանի մը վիպերգներ, որ մեր հին ոսմկաբարբառ բանաստեղծութեան ամենէն թանկագին էջերէն են, այն է Տաղ քաջին Լիպարտի, Ռուբինեանց շարքատութեան վերջին շրջանին յայտնուող հայ դիւցազնական դէպքի մը տարփոցումն ընող զմայելի քերթուած մը, Տաղ Նարեկացւոյ, ուր Գրիգոր Նարեկացւոյ վերագրուած աւանդական մէկ հրաշքը (աղաւնիներու պատմութիւ-

նը) կը վիպուի ժողովրդական ոճով, Տաղ Ալեքսիանոս ձգնաւորին եւ Տաղ վասն սուրբ Յովհաննու գլխատման:

Թղկուրանցիի գործերուն ամբողջական հրատարակութիւն մը դեռ չունինք, եւ ատիկա պակաս մըն է որ պէտք է լրացուի, եւ զոր լրացնել իմ փափաքներէս մին է, եթէ օր մը կարելիութիւն ունենամ: Ձեռագիր հին տաղարաններու մէջ շատ յաճախ կը հանդիպինք իր տաղերուն, ինչ որ զոչ իտալայ թէ ամենէն աւելի սիրուած, ժողովրդական դարձած մեր տաղասացներէն մինն եղած է ինքը եւ իր երգերը տարածուած են ամէն կողմ: Մասենաղարաններու մէջ իմ հետախուզութեանս ընթացքին, շատ էջեր օրինակած եմ ատոնցմէ: Կոստանեան հրատարակած ունի գրքոյկ մը, Յովհաննէս Թղկուրանցի եւ իր տաղերը, բայց անոր մէջ հազիւ տասնըփեց կտոր կը գտնենք, մինչ շատ աւելի բազմաթիւ են թղկուրանցիէն մեզի հասած տաղերը: Այդ տաղերէն ոմանք, որ տեղ չեն գտած Կոստանեանի գրքոյկին մէջ, հրատարակուած են զանազան հանդէսներու մէջ. ես ինքս ալ նախկին շրջանի Անանիոսին մէջ հրատարակած եմ թղկուրանցիի մէկ քանի անտիպ էջերը. կը կարծեմ այժմ թէ նոյն իսկ «Յովհաննէս»ի անունով այն տարօրինակ սիրերգը (կարծես մերօրեայ ջղուտ քերթոյց մը գրուած) զոր Ս. Ղազարու մէկ ձեռագրէն քաղած եւ հրատարակած եմ Անանիոսի 1903ի Գրգ թիւին մէջ, եւ որ զոհարներէն մին է հայ սիրաչին բանաստեղծութեան, թղկուրանցիի գործ է: Անանիոսի նոր շրջանի առաջին թիւին մէջ հրատարակեցի նոյն հեղինակին կրօնական գեղեցիկ մէկ բանաստեղծութիւնը, զոր Երուսաղէմի մէկ տաղարանին մէջ գտած եմ եւ որ անտիպ մնացած էր նոյնպէս: Այսօր կը հրատարակեմ Տաղ վասն սուրբ Յովհաննու գլխատման քերթուածը, որ թղկուրանցիի էական արտագրութիւններէն մին է (Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը տուած եմ Roseraieի երկրորդ հատորին մէջ): Ս. Յովհաննու զխաւարման մեծ ու վրդովիչ նիւթին վրայ մենք ունինք արդէն մեր նախնեացմէ մեզի հասած առաջնակարգ արժէքով զբարար երկու տաղեր, մին Նարեկացւոյ վերագրուած, միւսը՝ անանուն, որոնք հրատարակուած են թաղմովէսի մէջ ատենով. թղկուրանցիի քերթուածը, աւելի ժողովրդական ոճով, այդ նշանա-

ւոր տառմին աւելի մանրամասն պատկերացումով, երբորդ գեղեցիկ արտադրութիւնն է նախքան Աւետարանի այդ խորախորհուրդ գրուածին, որ ժի՛. գարուն նկարներու և Օսքար Ուայլտերու պիտի թելադրէր իրենց գրական նրաշակերտներէն երկուքը, և կիւսթապ Մարօին իր նկարներուն ամենէն մոզիշներէն մէկ քանին: Երկու գրարար քերթումաները, հոյակապօրէն ինքնատիպ քնարերգութեամբ մը կ'արտայայտեն ինչ որ Աւետարանը կը պատմէ. թիկուրանցի ատոր կ'աւելցնէ նոր մանրամասնութիւններ, որ իր վիպերգը կենդանի, համեղ և ինքնազորօժ կը դարձնեն, մանրամասնութիւններ զոր թերես ինք երեւակայած է, կամ հայ ժողովրդական աւանդութիւններէ քաղած է, կամ թերես անվաւեր Աւետարաններու կամ Յասմաուրբներու մէջ գտած է:

Այդ քերթումը արդէն նրատարակուած է, թիկուրանցիի ուրիշ տաղերու հետ, 1513ին վենետիկ տպուած Տաղարանին մէջ՝ որ, ինչպէս յայտնի է, հայերէն տառջին տպագիր հասարակներէն մին է, բայց այդ ճաղարանը, որմէ շատ քիչ օրինակներ հասած են մեզի, անմատչելի է այսօր մեր հասարակութեան, զայն կրնան տեսնել միայն այն բանասէրները որ կ'երթան այցելել այն սահաւաթի մատենադարանները ուր այդ գրքէն օրինակ մը կը գտնուի: Այնպէս որ անտիպ էջի մը շափ նոր պիտի թուի շատերու այս քերթումը զոր այսօր կը նրատարակէմ: Բնագիրը գտած եմ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի թիւ 615 ձեռագրին մէջ, որ օրինակուած է Էրզրում 1599ին, ուրիշ սեւ է տաղարանի մէջ (վենետիկ, Երուսաղէմ, Էջմիածին, վիեննա, Փարիզ) չեմ հանդիպած այդ քերթումածի մէկ ուրիշ օրինակին: Արդ, բազմատեղով վենետիկ տպուած տաղարանին բնագիրը Երուսաղէմի ձեռագրի այս օրինակին հետ, նկատած եմ որ ոչ միայն կարգ մը տողերու մէջ կան աւելի կամ նուազ կարեւոր փոփոխակներ, այլ վերջնայն մէջ կան հինգ տուներ (2) որոնք վերջնիցն որ տպագրուած տաղարանին մէջ բոլորովին կը սրտախնդիր իսկ Երուսաղէմի ձեռագրին մէջ (ուր գծրագրարար ազաւաղեալ տողեր կան) կը պակսին քանակութեան քան որուն վերջին օրինակներու տողերը, որ կը գտնուին տպագիր տաղարանի օրինակին մէջ: Երկու օրինակներուն համեմատութեամբ՝ շատցած եմ վերահագմել յիսկաաւար բնագիրը:

Ս. ԶՊՊՅԵԱՆ

**ՆՈՐԻՆ ՅՈՎԱՆԷՍԻ ԱՍԱՑԵԱԼ
ՎԱՍՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԳԼԽԱՏՄԱՆ**

Յորժամ կամ էր Հայրն գըթմած
Զաղատութիւն ազգի մարդկան,
Նայ առաքեաց ըզՊարբիէլ
Առ Զաքարիա մեծ քահանայն:

Յորժամ ած էր խունի տաճարին՝
Պատիւ ի փառս Աստուածութեան,
Նկ աջմէ (1) տեսաւ ընդ սեղանոյ
Ի բոցափայն աննիւթական (2),

Որ տէ՛ «Զաքարիա՛,
Քեզ աւետիս՝ ձայն խնդութեան,
Ծընանի քեզ մեծ գաւակ,
Քան զմարդ արէսն աղնւական:

Ապաստոր անմահ Բանին,
Ահեղ Որդւոյն անհաստիան,
Որ մարմնանայ ի սուրբ կուսէն,
Ի փրկութիւն ազգի մարդկան»:

Կինն ամուլ էր ծերացեալ,
Այնիւ չեղաւ բանին հաւան,
Պապանձեցաւ Զաքարիա,
Մինչ որ ծընաւ զմարտի տղայն:

Ապա Որդի Հօր (3) բընութեան
Որ անըսկիղբն եւ անխաճան,
Էառ մարմին ի սուրբ կուսէն
Ի փրկութիւն ազգի մարդկան:

(1) Ա. (վենետիկի ճաղարան) և Բ. (Երուսաղէմի ձեռագիր) բնագրէ:

(2) Բանաստեղծը թերեւս գրած էր՝ ըզբոցափայն... բայց ռամկական կին կայերէնով տաղերու մէջ (ու ներկայ քերթումածի յաջորդ տուններէն ոմանց մէջ եւս) կան այդպիսի զարուղի ձեւեր:

(3) Ա. Հօրն... Բ. Հօր: